

УДК 94(477+485)+339.137.2/355"1782–1921" DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2022.22-23.3591>
ORCID ID: 0000-0003-1970-7226

ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ І ШВЕЦІЇ: ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛИ ТА ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОСТІЙНОГО НЕЙТРАЛІТЕТУ Й ДЕРЖАВНОСТІ (наприкінці XVIII – перша чверть XX ст.)

Ольга МАЛЮТА

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця
кафедра україністики
проспект Перемоги, 34, м. Київ, 03170, Україна
e-mail: maliutaov@gmail.com

У статті автор вивчила проблему налагодження економічної співпраці між Україною та Швецією наприкінці XVIII – у I чверті XX ст. Розглянуто економічні важелі міжнародного співробітництва та військової співпраці України та Швеції в окреслений період. Розглянуто можливість реплікації Україною у перспективі досвіду Швеції із забезпечення нейтрального статусу країни у зовнішній політиці як спосіб зберегти національну державність та конкурентоспроможність економіки. Досліджено колонізацію шведів українських земель наприкінці XVIII–XIX ст., на підставі першого перепису населення Російської імперії визначено чисельність шведської громади в українських губерніях, її основні заняття, простежено процеси ідентифікації. Вивчено аспекти торгово-економічної співпраці України і Швеції. Простудійовано співпрацю України та Швеції у забезпеченні української державності та її визнання у I чверті XX ст.

Ключові слова: Україна, Швеція, економічна співпраця, військове співробітництво, державність, постійний нейтралітет

Відчуття свободи і незалежності, Тризуб і кольори національної символіки здавна зблизили Україну і Швецію. Україна з часів раннього модернізму у питаннях економічного співробітництва й конфедеративних угодах з військових та безпекових питань визнавала Швецію можливим стратегічним партнером, що гарантував українську державну незалежність в її цілісних межах. Проблема економічної співпраці України і Швеції наприкінці XVIII – I чверті XX ст., як і можливий досвід партнерства обох держав у питаннях оборони та безпеки (у першій чверті XX ст.), не були об'єктом спеціальної історичної студії. Підґрунтям до нашої студії стали праці шведських істориків І. Андерсоона, Й. Вейбулля. Відтворити контекст перебування в українських землях шведів допомогли дотичні до визначеної нами проблеми наукові дослідження. Соціально-економічній інтеграції шведських колоністів на півдні Російської імперії присвячений підрозділ дисертаційної праці Ю. Маліцької¹. Надзвичайний і Повноважний посол України

¹ Юлія Маліцька, *Естонські шведи на півдні Російської імперії: міграція, адаптація та акультурація переселенців-колоністів (1781–1871 рр.)*. Автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня к.і.н. за спеціальністю 07.00.02. (Дніпропетровськ, 2010), 15.

в Королівстві Швеція у 2011–2014 рр. В. Степанов виклав у короткому історичному нарисі віхи діяльності дипломатичної місії у Скандинавії². Мета наших наукових студій: вивчити з огляду ретроспективи перспективність, як дотримувалися принципи постійного нейтралітету, національної конкурентоспроможності економіки та творилась боєздатна армія на прикладі економічної співпраці України та Швеції наприкінці XVIII – у I чверті XX ст.

Швеція від 1814 р. не брала участі у війнах, офіційно проголосила у 1834 р. політику нейтралітету. Нейтральний статус Швеції, декларований у зовнішньополітичних зверненнях, не закріплений у жодному національному і міжнародному документах, не передбачав зовнішніх гарантій суверенітету, тому країна через створення потужної системи оборони самостійно забезпечувала його³. Позаблоковість Швеції сприяла її економічному росту, перетворювала у країну з конкурентною економікою. Власне коріння сучасної економічної моделі Швеції формувалось ще в XIX ст. Підґрунтям до моделі шведської економічної системи в XIX ст. стала політика нейтралітету та позаблокового статусу Швеції. Цілком очевидною була необхідність творити систему власної безпеки й обороноздатності у тісному зв'язку із захистом конкурентоздатності національної економіки. Постійний нейтралітет став для Швеції способом забезпечувати власну державність. Породжена наполеонівськими війнами економічна криза зіштовхнула населення Швеції з проблемами розвитку економіки і піднесення обороноздатності країни. Вибір між цими двома шляхами розвитку країни став каменем спотикання від 1860-х рр. для обох палат шведського парламенту. Зрештою, Швеція балансувала між цими головними складовими внутрішньої політики.

Українські землі в XIX ст., перебуваючи під впливом законів, політичних й економічних систем Австро-Угорської і Російської імперій, мали різні несистематичні економічні контакти зі шведами, їх капіталом, та, власне, постала шведська громада в Україні була нечисленна, часом її перебування було вимушене. В Російській імперії, щоб освоювати приєднані території півдня та Північного Причорномор'я, утворили із запрошених або вимушених переселенців селища. Парадоксально, та чужоземці мимовільно колонізували навіть приєднані від Швеції території: довкола організували іноземну колонію (її легалізували чинними законами імперії), насамкінець, там постала нова столиця імперії. У 1782 р. шведів з острова Дазі (нині їх 144 особи), який завоювала Російська імперія, депортували за наказом імператриці Катерини II до земель південної України. Шведські колоністи у степах побудували власне село, назване

² Валерій Степанов, “Українська дипломатична місія в Скандинавії (історичний нарис)”. *Зовнішні Справи*, № 3, (2012): 12–15.

³ Михайло Пашков, “Шведський нейтралітет: геополітичне самовизначення і самодостатність оборонних можливостей”. *Національна безпека і оборона*, №1 (2009), 40

Гаммальсвенскбі (німецькою Альтшведендорф), тобто Старошведське⁴. Шведський колоністський округ Херсонського повіту охоплював поселення: Старошведське, Мюльгаузендорф, Шлянгендорф (тепер с. Зміївка), Кльостердорф (с. Костирка)⁵. Колонією південного краю Російської імперії, тобто півдня України, називали всі колонії українських губерній та Бессарабської області, вони були першим пунктом у законі імперії про колонії чужоземців⁶. Їм забезпечили пільгове оподаткування на десять років, колоністи й їх нащадки назавжди звільнялись від рекрутської повинності, по завершенню десятирічного терміну визначались державні податки колоністів. Закон передбачав ведення колоністами господарства та благоустрій території. В Одесі на 1836 р. функціонувало консульство Шведського Королівства, в 1860 р. шведський консул працював у Таганрозі, на 1914 р. шведське консульство було в Бердянську, до 1919 р. працювало консульство у Миколаєві⁷.

Складовою успіху шведської національної безпеки є безсумнівний факт конкурентоспроможності національної економіки, підвалини під “шведську модель” якої заклали у далекому ХІХ ст. Шведський єпископ, “батько сучасної шведської поезії” Е. Тегнер гаслом “Мир, вакцина і картопля” характеризував стрімке п’ятдесятирічне від початку ХІХ ст. зростання населення Швеції на 1,1 млн., інтенсивний розвиток сільського господарства, спричинений колонізацією шведами сільської місцевості, й через вакцинацію проти епідемії чорної віспи подовження тривалості їх життя й темпів приросту людності⁸.

У Швеції, як і власне в Україні, відбулась запізнена практично одночасна індустріалізація. Наслідком процесу став відтік 40% населення країни із сільського господарства у промисловість, переоснастка й розвиток її різних галузей. У 1870-х рр. відбувся бурхливий розвиток металургії та деревообробної промисловості як результат, у 1914 р. Швеція стала найбільшим експортером товарів із деревини⁹. Як свідчать матеріали першого перепису населення українських губерній Російської імперії: Швеція була також “експортером кадрів із деревообробної промисловості” в українські землі. В українських губерніях

⁴ “Шведи з українського села Зміївка майже 230 років зберігають у херсонських степах свою національну культуру і приймають в гості співвітчизників з усього світу,” отримано доступ 10 квітня 2021, <https://www.amazingukraine.pro/travel/na-pivdni-ukrainy-isnuie-iedyne-v-skhidnii-ievropi-shvedske-selo>

⁵ *Нації і народності Херсонщини: минуле і сьогодення*, уклад. Л. Андрієнко, З. Орлова. (Херсон: Айлант, 2013), 38.

⁶ “Сводъ учреждений и уставовъ о колоніяхъ иностранцевъ въ имперіи,” у книзі *Сводъ законовъ Російской имперіи, повелѣніемъ Государя императора Николая Перваго составленныя*. Ч. II. Т. XII. (СПб., 1857), 3, 33, 39, 42 (IV пар.)

⁷ Л. Вовчук. “Становлення дипломатичних установ у портових містах Чорноморсько-Азовського басейну Російської імперії (1785–1919),” *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки*, Вип. 3.34. (2013): 211, 214, 215.

⁸ Йорген Вейбуль. *Коротка історія Швеції* (Стокгольм: Шведський інститут, 1993), 82.

⁹ Див.: Йорген Вейбуль. Вказ. праця, 90–91.

з-поміж нечисленної кількості шведів, що жили в підросійській Україні, виробництвом із дерева екіпажів та побудовою суден, деревообробкою станом на 1897 р. в Київській губернії займалось 2 особи¹⁰, у Бессарабській – 1¹¹, у Волинській – 1¹², у Таврійській – 5¹³, у Херсонській – 14¹⁴, у м. Одесі – 1 особа¹⁵. Швеція мала величезний досвід із виробництва пароплавів, володіла сучасним торговим флотом. Близько половини шведського торгового тонажу (зокрема суди водотонажністю у 400 тис. т) віддані на умовах найму Антанті в роки Першої світової війни¹⁶. У період між двома світовими війнами ХХ ст. Швеція втратила 180 торгових пароплавів тонажем 300 тис. т. вартістю приблизно 90 млн. шведських крон¹⁷.

Шведи пішли шляхом піднесення економіки за рахунок впровадження у виробництво результатів наукових відкриттів, інколи не за прямим призначенням. Зокрема, патент А. Нобеля 1867 р. по використанню динаміту у військовій справі для виготовлення стрільна, застосовували для вибухівки у гірничорудній промисловості.

У Швеції за допомогою методу виробництва першокласного заліза з фосфоромістких руд, що вперше впровадив шведський винахідник Томас, від 1880-х рр. розробляли та освоювали великі поклади руди, розвиваючи власну металургійну промисловість й експортуючи видобуток до багатих вуглем промислових країн¹⁸. В Україні, що за влучним висловом О. Скорописа-Йолтуховського, без сумніву, була “шпихліром Росії”, у покладах було 70% заліза й 80% кам’яного вугілля всієї Російської імперії¹⁹, не було необхідності у імпорті шведської руди й заліза. Відчувалась потреба у фахівцях, тому шведи станом на 1897 р. працювали на видобутку руди й ропи у Катеринославській губернії 9 осіб²⁰ й обробці металів в Одесі – 1 особа²¹, у Катеринославській губернії –

¹⁰ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897, ред. Н. А. Тройницкаго. Т. XVI. (Спб., 1904), 181.

¹¹ Там само, Т. III. (Спб., 1905), 160.

¹² Там само, Т. VIII. (Спб., 1904), 167.

¹³ Там само, Т. XXI. (Спб., 1904), 200.

¹⁴ Там само, Т. XLVII. (Спб., 1904), 209.

¹⁵ Там само, Т. XLII. (Спб., 1903), 136.

¹⁶ Ингвар Андерсоон. *История Швеции* (М, 1987), 229.

¹⁷ “Швеція втратила 180 пароплавів”. *Український голос (Проскурів)*. 19 лютого. № 15 (41). (1942).

¹⁸ Ингвар Андерсоон. *История Швеции* (М, 1987), 229.

¹⁹ Олександр Скоропис-Йолтуховський. *Значінне самостійної України для європейської рівноваги*. (Відень: Союз Визволення України, 1916), 3.

²⁰ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897, ред. Н. А. Тройницкаго. Т. XIII. (Спб., 1904), 148.

²¹ Там само, Т. XLII, 136.

15 осіб²², у Таврійській – 8 осіб²³, у Харківській – 5 осіб²⁴, у Херсонській – 26 осіб²⁵.

У розвитку шведської промисловости велику роль відіграло пристосування шведського винахідника Л. Ерікссона з техніки слабкого струму²⁶ та винахід телефону²⁷ Власне Л. Ерікссон заснував у Стокгольмі електромеханічну майстерню “LM Ericsson & Co” (LME), яка стала світовим лідером на ринку телекомунікаційного обладнання та послуг зв’язку Ericsson. Шведська компанія телефонного зв’язку Ericsson працювала в Україні від кінця XIX ст. У 1893 р. вона встановила першу телефонну станцію в Києві, 1896 р. така сама станція була встановлена в Харкові²⁸.

За нашими підрахунками, у 9 українських губерніях Російської імперії мешкало 896 шведів. У Київській губернії шведи становили 1% з-поміж чужоземних підданих й мешкали: у Києві – 6 осіб, Бердичеві – 2 особи, Умані і Васильківському повіті по 1 особі²⁹. У містах Київської губернії жили 22 шведи та 17 шведок. Всі вони під час перепису визначили своєю рідною розмовною мовою шведську³⁰. Заняття у шведів були різні: 10 займались видами виробництва (обробіткою дерева, рослин, інструментів, предметів культури й розкошів, ювелірною справою, виготовляли одяг), 3 – різними видами торгівлі. Жінки жили на доходи з капіталу й нерухомого майна, навчальної й виховної діяльності, обробітку рослин, ювелірної справи³¹.

У Подільській губернії шведи становили 0,06 % з-поміж чужоземних підданих краю. При цьому, у Балтському, Брацлавському, Гайсинському, Могилівському, Ольгопільському, Ушицькому повітах мешкало 8 шведів (3 – у Могилеві-Подільському, інші – у повітах)³². Усвідомлювали себе шведами, а рідною мовою – шведською 7 осіб³³. Жінки займались наукою, літературою, мистецтвом, лікарською, санітарною діяльністю, землеобробіткою³⁴.

²² Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897, Т. XIII, 148.

²³ Там само, Т. XLI, 194.

²⁴ Там само, Т. XLVI. (Спб., 1904), 191.

²⁵ Там само, Т. XLVII, 209.

²⁶ Ингвар Андерсоон. *История Швеции* (М, 1987), 212.

²⁷ Йорген Вейбуль. *Коротка історія Швеції* (Стокгольм: Шведський інститут, 1993), 118.

²⁸ “Україна — Швеція: багатівкові традиції співпраці тривають”, 2020, отримано доступ 30 березня 2021, <https://www.ldaily.ua/ldaily/ukrayina-shvecziya-bagatovikov-i-tradycziyi-spivpraczi-truyaut>

²⁹ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897. Т. XVI, 48.

³⁰ Там само, 85.

³¹ Там само, 181.

³² Там само, Т. XXXII. (Спб., 1904), 95

³³ Там само, 99.

³⁴ Там само, 176.

У Катеринославській губернії шведи мешкали переважно у повітах (лише 1 у Катеринославі)³⁵ й складала лише 0,3 % чужоземних підданих. З них 44 шведи (21 чоловік, 23 жінки) вважали своєю рідною мовою шведську мову³⁶. Аграрне господарство не було популярним серед шведів, ним займалось лише 3 особи. 1 особа працювала на залізниці, 1 – на пошті³⁷.

Шведи у Бессарабській губернії становили всього 0,1 % з-поміж чужоземних підданих³⁸. Селились у Кишиневі (10 осіб), Бендерах (1), Оргієві (1), Хотині (1), Оргіївському (1 особа), Сорокському (5 осіб)³⁹, Кишинівському, Бендерському, Бельцькому, Ізмаїльському, Хотинському повітах. 16 шведів володіли шведською й ідентифікували себе з шведською нацією. З-поміж занять популярними були будівництво (3 особи), робота на залізниці (1 особа), операції з капіталом та нерухомістю (1 особа)⁴⁰.

У Полтавській губернії шведи складала лише 0,5% чужоземних підданих 4 (з них 3 чоловіки)⁴¹: 1 працював приватно, 2 жило з капіталу та нерухомого майна⁴².

У Таврійській губернії було 38 шведів – всього 0,1 % чужоземних підданих. У містах жили 12 шведів (3 у Симферополі, 4 у Керчі, 1 у Євпаторії, 3 у Севастополі, 1 у Феодосії). Інші шведи мешкали у Бердянському, Дніпровському, Євпаторійському, Мелітопольському, Симферопольському, Ялтинському повітах⁴³. Найпопулярнішими серед шведської громади були такі заняття: громадська діяльність (7 осіб), приватна праця (7), аграрне господарство (5 жінок), обробіток мінеральних речовин (кераміки) (1 особа), виготовлення одягу (1 особа), залізнична служба (1 особа). На доходи з капіталу жила всього одна особа⁴⁴.

У Харківській губернії з-поміж чужоземних підданих шведів був лише 1%⁴⁵. 32 з-поміж 38 шведів (20 чоловіків, 18 жінок) жили у містах: Харкові (29 осіб), Ізюмі (1), Чугуєві (1), в Сумах (1). Шведи мешкали у Вовчанському, Зміївському, Ізюмському, Лебединському, Сумському, Харківському повітах⁴⁶. Заняттями шведів Харківської губернії були: аграрне господарство (5 осіб), обробка металів (5 осіб), приватна діяльність (4 особи), підприємництво й доходи з капіталу

³⁵ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897. Т. XIII. (Спб., 1904), 70.

³⁶ Там само, 74.

³⁷ Там само, 148.

³⁸ Там само. Т. III, 39.

³⁹ Там само, 67.

⁴⁰ Там само, 160.

⁴¹ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897, ред. Н. А. Тройницкаго. Т. XXXIII: Полтавская губерния. (Спб., 1904), 57.

⁴² Там само, 188.

⁴³ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897. Т. XLI, 95.

⁴⁴ Там само, 194.

⁴⁵ Там само. Т. XLVI, 99.

⁴⁶ Там само, 103.

(4 особи), медична і санітарна діяльність (3 особи), виготовлення одягу (2 особи), наукова, літературна, мистецька діяльність (2 особи), робота у кредитних й громадських комерційних установах (1 особа), при благодійних установах (1 особа), в адміністративних, судових органах, поліції (1 особа)⁴⁷.

В Одесі з-поміж чужоземних підданих було 0,2 % шведів 47 осіб. Їх заняття були різними: 11 були поденниками, 5 жили на доходи з капіталу і нерухомого майна, 4 займались поліграфічним виробництвом, 3 були залучені до водного сполучення, 3 у різних видах торгівлі, 1 на залізниці⁴⁸.

У Чернігівській губернії мешкало 3 шведів (0,4 % з-поміж чужоземних підданих): 1 у Чернігові, 1 – у Новгород-Сіверську, 1 у Новгород-Сіверському повіті⁴⁹. Вони працювали в адміністративних установах, аграрному господарстві⁵⁰.

У Волинській губернії офіційно внесено у перепис 5 шведів (приблизно 0,2 % від усіх підданих): у Житомирі (1), Острозькому (1), Новоград-Волинському (3), Заславському (1) повітах⁵¹. Проте, своєю мовою шведську визнавали 17 осіб (з них 3 в Житомирі, 4 в Дубно, 1 – у Заславлі, 1 – у Ковелі, 1 у Крем'янці, 1 – у Рівному)⁵². Шведи займались торгівлею (4), медичною практикою (1), навчальною і виховною діяльністю (1), обробкою рослинних і тваринних харчових продуктів (1), жили на доходи від капіталу і предметів розкошів (2)⁵³.

У Херсонській губернії шведами були лише 2% чужоземних підданих⁵⁴. Проте, шведську за рідну вважали 662 шведи: у Херсонському повіті – 601 особа (590 у Миколаєві, 10 у Бериславі, 1 у Херсоні), 48 – в Одеському повіті (47 в Одесі), 8 у Єлисаветградському повіті (6 з Єлисаветграду), 3 у Тираспольському повіті (1 у Тирасполі), 2 – в Ананівському повіті⁵⁵. Заняттями 658 шведів Херсонської губернії були: аграрне господарство (517), виготовлення одягу (12), 6 жили на доходи з капіталу (6), водного сполучення (3), роботи на залізниці (2), медичної діяльності (1)⁵⁶. У цілому, найбільша кількість шведів у підросійській Україні були залучені в аграрному господарстві – 672, металообробці та видобутку руди – 64, збройних силах – 36, деревообробці – 24.

Швеція як уже відзначено вище, засвідчила статус позаблокової держави у збройних конфліктах після наполеонівських воєн. Основою цього вектора

⁴⁷ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897. Т. XLVI, 191.

⁴⁸ Там само, 136.

⁴⁹ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897, ред. Н. А. Тройничаго. Т. XLVIII. (Спб., 1904), 113

⁵⁰ Там само, 205.

⁵¹ Там само. Т. VIII, 49.

⁵² Там само, 87.

⁵³ Там само, 167.

⁵⁴ Підраховано за: Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897. Т. XLVII, 86.

⁵⁵ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897. Т. XLVII, 91.

⁵⁶ Там само, С. 209.

безпекової й зовнішньої політики стало зміцнення обороноздатності країни. Впродовж століття у Швеції втілили декілька військових реформ. Початком реалізації військової стратегії у практичну площину стало утримувати армію за рахунок населення у мирний час, утворювати призовне військо⁵⁷, забезпечувати від 1853 р. оборону власних земель через “поселену систему” комплектування армії (забезпечувати офіцерів і посадників державними землями, натуральними податками з людности, солдатів – землею звільнених від рекрутського набору селян), створювати “беверінгу” (ополчення за рахунок виконання військової повинності, можливість офіційного відкупу від неї)⁵⁸. У Швеції 1885 р. збільшили строк вишколу військовозобов’язаних, 30% витрат на військові поселення взяла на себе держава⁵⁹, в 1892 р. ввели загальнообов’язкову військову повинність й 90-денний військовий перевишкіл, утримання армії за кошт держави, посилення флоту й будівництва фортець⁶⁰. Прем’єр-міністр Швеції Ф. фон Оттер у 1901 р. реорганізував армію, запровадив загальнообов’язкову військову повинність, збільшив від 8 до 12 місяців перевишкіл військовозобов’язаних⁶¹. Швеція проголосила жорсткий нейтралітет у Першій світовій війні й ввела новий закон про оборону. Збільшувався строк перевишколу для рядових військовозобов’язаних і студентів, будували нові військово-морські судна⁶². Таке прискіпливе ставлення до питань обороноздатності шведської армії дозволило забезпечити шведську соборність та державність упродовж декількох століть. Тому, певно, не випадковим є парадоксальний факт, зафіксований переписом населення 1897 р. в українських губерніях Російської імперії: шведські піддані служили у армії Російської імперії. У Бессарабській губернії таких було 3⁶³, у Волинській – 7⁶⁴, у Катеринославській – 1⁶⁵, у Київській – 5⁶⁶, у Подільській – 2⁶⁷, у Полтавській – 1⁶⁸, у Харківській – 1⁶⁹, у Херсонській – 10⁷⁰, в Одесі – 6⁷¹. Варто відзначити, що військова служба в армії Російської імперії була одним із головних занять шведів, що мешкали в XIX – на початку XX ст. в українських землях. Шведський досвід творити потужну обороноздатність країни мав би стати принагідним у часи проголошення української державности Однак, у період

⁵⁷ Йорген Вейбуль. *Коротка історія Швеції*, 99.

⁵⁸ Ингвар Андерсоон. *История Швеции*, 198.

⁵⁹ Там само, 207.

⁶⁰ Там само, 214.

⁶¹ Там само, 215.

⁶² Там само, 126.

⁶³ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897. Т. III, 160.

⁶⁴ Там само, Т. VIII, 87.

⁶⁵ Там само, Т. XIII, 148.

⁶⁶ Там само, Т. XVI, 181.

⁶⁷ Там само, Т. XXXII, 176.

⁶⁸ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897. Т. XXXIII, 188

⁶⁹ Там само, Т. XLVI, 191.

⁷⁰ Там само, Т. XLVII, 209.

⁷¹ Там само, Т. XLVI, 136.

українського національного державотворення 1917–1921 рр. в Україні зволікали із творенням українського регулярного війська. Зате, Генеральний Секретаріят Української Народної Республіки 22 грудня 1917 р. створив небезпечну для молодій державі ситуацію, дозволивши утворити на власних теренах збройні формування інших держав, сподіваючись на їх підтримку у вирішальному українсько-російському бою з більшовиками: дозволив сформувати на теренах українських земель чехословацьке військо, організувати армію білорусам-воjakам румунського фронту (надано позичку 11 тис. крб.), воjakам із Сибіру формувати сибірське військо, “звідний загін” росіян для охорони у Петрограді і боротьби з більшовиками. В Україні очікували нагоду свого повернення до власної батьківщини вірменські, грузинські, татарські частини та підрозділи, старшини Литви, Естонії, Латвії⁷². У той час, як, попри перипетії Першої світової війни, в Україні вже тоді мала постати власна боєздатна професійна армія.

Як наслідок, Швеція у період Першої світової завдяки політиці нейтралітету виграла економічно і чисельно: її населення з-поміж країн Північної Європи зросло від 5,6 млн у 1914 р. до 5,8 млн. у 1919 р.⁷³. Проте, Швеція залишалась “перехідними воротами” між Росією та Великобританією. На її політику намагалась впливати Росія⁷⁴. У червні 1917 р. О. Скоропис-Йолтуховський, член Союзу Визволення України, будучи уповноваженим представником 19-тис. українських полонених, не отримав дозволу російської влади повернутись через Швецію до України⁷⁵. Швеція очікувала визначення переможців Першої світової війни і лише через рік прийняла українських послів як керівників тимчасових дипломатичних місій⁷⁶.

Співробітництво на міждержавному рівні між Україною та Швецією офіційно започатковано, як зазначив історик В. Степанков, за гетьмана Павла Скоропадського. В утвореному посольстві Української держави у Швеції 16 жовтня 1918 р. призначили керівником генерала Б. Баженова, який короткий час у проголошеній Українській Народній Республіці продовжив виконувати власні повноваження. Його змінив на посаді голови дипломатичної місії УНР у Швеції і Норвегії правник К. Лоський (11 березня 1919–25 квітня 1920). Кошторис Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Швеції і Норвегії склав 53,4 тис. грн.⁷⁷.

⁷² Ів. Завич, “Чужоземні військові формування в Українській державі,” *Альманах Червоної Калини*, річник XVIII, (1938): 88–89.

⁷³ Вольфрам Фишер, *Европа: Экономика, общество и государство 1914–1980*. (Москва: Гуманитарный издательский центр “Владос”, 1999), 14.

⁷⁴ Архів Української Народної Республіки. Міністерство закордонних справ. Дипломатичні документи від Версальського до Ризького мирних договорів (1919–1921), упор В. Кавунник, (Київ, 2016), 148.

⁷⁵ Євген Чикаленко, *Щоденник 1919–1920*. (К.; Нью-Йорк: Видавництво імені О. Теліги, 2005), 537.

⁷⁶ Б. Галайчук, “Організація української дипломатичної служби”. *Альманах Червоної Калини*, річник XVIII, (1938): 35.

⁷⁷ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України). Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 373. Арк. 28.

Склад дипломатичної місії УНР у Швеції і Норвегії постійно змінювався. Аташе став колишній перекладач місії Української держави у Скандинавії В. Суховецький (від 1 січня 1919), секретарем мистець Осип Майданюк (13 січня – 31 серпня 1919), урядовцями – машиністка Івга Прокоф'єва-Лоська (з 20.02.2019), швед Я. Блеес (з 1 серпня 1919), І. Лоський (від 1 жовтня 1919), провідним урядовцем – відомий січовий стрілець В. Кучабський (1 квітня–1 серпня 1919), кореспондентом був доктор філософії М. Ділонда (з 1 серпня 1919)⁷⁸.

З листа Міністерства закордонних справ УНР до керуючого справами Дипломатичної місії УНР у Варшаві стало відомо про несприятливі обставини для роботи від початку 1919 р. української місії у Стокгольмі, спричинені діяльністю Б. Баженова, російської еміграції в Швеції та Норвегії, впливом більшовиків. З часом українська місія привабила увагу урядів Швеції і Норвегії щодо України. Офіційного визнання не відбулось, проте вони не перешкождали українській місії розвивати й поширювати українську ідею. До популяризації “українського питання” та інформування громадськості про Україну швидко долучилась шведська преса. Швеція постійно надавала санітарну допомогу медикаментами українським інтернованим воякам⁷⁹. Політичні і економічні кола Швеції цікавились Україною початку 1919 р. й очікували оголосити власне, її визнання, після того, як це зробила Великобританія. Швеція визнала українські паспорти⁸⁰. Дипломатичне представництво було двостороннім. У Києві в 1919 р. перебував консул Шведського Королівства. Дипломатичне представництво було спільним для Швеції і Норвегії. У Миколаєві у періоді “міжцарів'я” в 1919 р. залишався шведський консул Р. Дандердель⁸¹.

Через нестабільну ситуацію в Україні, відсутність можливості утримувати численний дипломатичний корпус, дипломатичну діяльність у Швеції забезпечувала об'єднана від 10 березня 1920 р. Надзвичайна дипломатична місія УНР у Скандинавії (Скандинавських країнах). Вона охоплювала своєю діяльністю Данію, Швецію, Норвегію. Головою місії призначили доктора права Д. Левицького, який до того був головою данської місії⁸². Кредити місії склали 74 тис. грн. при курсі валют 5 грн. за 1 шведську крону (14800 шведських крон щомісячно). Брак фондів завадив Д. Левицькому через відсутність інформації про фінансовий стан одразу перебрати під свою опіку місію у Стокгольмі⁸³.

⁷⁸ ЦДАВО України. Ф. 3513. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1, 4, 5, 15, 18, 19, 23, 24

⁷⁹ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 419. Арк. 28 зв.

⁸⁰ Архів Української Народної Республіки. Міністерство закордонних справ. Дипломатичні документи від Версальського до Ризького мирних договорів (1919–1921), 148.

⁸¹ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 59. Арк. 6.

⁸² ЦДАВО України. Ф. 3542. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 58.

⁸³ Там само. Арк. 34.

Швеція в червні 1920 р. симпатизувала Україні й з великим інтересом спостерігала за її боротьбою з Росією⁸⁴. Українська громадськість, влада, дипломати своєю чергою шукали підтримки у Швеції.

Диктатор ЗУНР Є. Петрушевич та директор канцелярії К. Близнюк від уряду ЗУНР з Відня у пошуках порятунку і допомоги 8 липня 1920 р. повідомляли філіантропійні організації за кордоном (передусім у Данії, Швеції, Норвегії) про надзвичайно важке становище під польською окупацією української людности Західно-Української Народної Республіки: голод, нужду, епідемії. Український уряд шукав матеріальної допомоги і порятунку українського населення. Успішною виявилась порятункова діяльність з боку Союзу Скандинавських жінок. Щоб налагоджувати взаємовідносини і практично здійснювати акцію допомоги для жертв війни утворили Надзвичайну дипломатичну місію ЗУНР. У її складі були: О. Назарук, адвокат, член Української Національної Ради, доктор Л. Мишуга, адвокатський кандидат. Місію ЗУНР уповноважили вести переговори за кордоном із тими, хто міг полегшити важку долю українського населення у Галичині, філіантропійними організаціями, інформувати, приймати зобов'язання⁸⁵.

У той час, коли урядові та дипломатичні кола ЗУНР намагались полегшити долю українського народу на західноукраїнських землях, нашими природними багатствами, матеріальними комплексами розпоряджалась польська влада. Нафтопереробна фабрика “Польмін” (Державна фабрика мінеральних мастил) у Дрогобичі, як найбільша рафінерія Польщі, переробляла й очищала східницьку та урицьку нафту й експортувала бензин вищого сорту, мастила, вазелін для сільського господарства Швеції⁸⁶. У 1936 р. гуцульські килими, виготовлені на підприємстві “Гуцульське мистецтво” (Косівщина) продавали до Швеції⁸⁷.

Нейтральний статус Шведського Королівства міг стати у нагоді у вирішенні долі українських земель. Від 1920 р. Швеція перебувала у Лізі Націй. Проте свої незалежні позиції у зовнішній політиці Швеція захищала жорстко. 1 липня 1936 р. країна відмежувалась від пункту про солідарні санкції⁸⁸. У момент боротьби країн Європи проти демпінгу Радянської Росії на світовому ринку представники Швеції, Фінляндії, Румунії оскаржили недоброчесну московську конкуренцію, вимагали визначених засобів боротьби проти радянського демпінгу в економічній комісії Ліги Націй й, зрештою, відмовились брати радянське збіжжя⁸⁹. Це шкодило і Україні, бо, як відомо, левову частку зернових експортних

⁸⁴ Євген Чикаленко, *Щоденник 1919–1920*. (К.; Нью-Йорк: Видавництво імені О. Теліги, 2005), 446–447.

⁸⁵ ЦДАВО України. Ф. 2192. Оп. 2. Спр. 19. Арк. 7.

⁸⁶ Оксана Пасіцька, “Розвиток нафтового бізнесу в Галичині: від “нафтової столиці Європи” до кризи “Галицької Каліфорнії”. *Гілея. Науковий вісник. Історичні науки*, Вип. 142 (№ 3). Ч. 1. (2019), 119.

⁸⁷ Оксана Пасіцька, Соціально-економічна діяльність українців Галичини (1919–1939). Дисертація на здобуття наук. ступ. д.і.н. за спеціальністю 07.00.02. Львів, 2019, 209.

⁸⁸ Йорген Вейбуль, *Коротка історія Швеції*, 126.

спроможностей ринку спочатку Російської імперії, а згодом Радянського Союзу, складало українське зерно. Оскільки шведське тваринництво відчувало потребу в імпорті кукурудзи, а харчова промисловість – у імпорті зернових і борошна, такий попит постійно вдовольняли.

Відтак 15 березня 1924 р. Швеція визнала Б. Муссоліні, та за якихось п'ятнадцять років відмовила А. Гітлерові укласти пакт про ненапад⁹⁰. Швеція боялась втратити власний нейтралітет настільки, що коли 1948 р. країни Західної Європи для усунення збройної загрози з боку інших держав уклали у березні 1948 р. Брюссельський договір (прелімінарний договір перед створенням НАТО) й намагались створити спільний оборонний простір або підписати окремих пакт для Скандинавських країн, Швеція утрималась⁹¹.

У ХХ ст. Швеція здобула п'ять нобелівських премій миру: за роботу у Лізі Націй та мирне врегулювання суперечки з Норвегією (К. Брантінг, 1921), за роботу в ООН (Д. Гаммаршельд, 1961), за значний внесок у справу роззброєння (жінка-дипломат А. Мюрдаль, 1982). Від 1980-х рр. ідея загального світового роззброєння стала основою доктрини загальної безпеки у Швеції.

Українські землі в ХІХ – на початку ХХ ст. не були ізольованими від зовнішніх впливів. Шведи від 1782 р. вимушено колонізували землі підросійської України. За нашими підрахунками, їх кількість склала 899 осіб. При цьому, найменша кількість шведів з-поміж чужоземних громадян була серед населення Подільської губернії (0,06%), найбільша – у Херсонській губернії (2,2%). Найпотужніший людський капітал зі Швеції отримало аграрне господарство (672 особи). При цьому, найбільшими угіддями, де працювали шведи, була Миколаївщина. Капіталомісткими були також металообробна промисловість та видобуток руди, ропи (64 особи), деревообробна промисловість (24 особи). До основних занять шведської громади належала служба у збройних силах Російської імперії (36 осіб). Шведська громада сприяла процесам модернізації та індустріалізації української економіки, які відбувались синхронно до подібних процесів у Швеції. Через колонізаційну політику Російської імперії в українських землях перебувала незначна кількість шведів, які продовжували плекати власні національні традиції, знали мову й ідентифікували себе зі шведською нацією.

Швеція могла б експортувати до України власний досвід, як зберегти нейтралітет і державність за дотримання умов національної безпеки і оборони, конкурентоспроможности національної економіки, твердої зовнішньої політики. Перспективним і найвагомим досвідом постійного нейтралітету Швеції є основою берегти національну державність на сучасному етапі державотворення України.

⁸⁹ М. Данько, “Паневропа і радянщина,” *Діло*, Ч. 222. (1930): 2.

⁹⁰ Жан-Батіст Дюрозель, *Історія дипломатії від 1919 року до наших днів*. (Київ: Основи, 1999), 435–436.

ECONOMIC COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND SWEDEN: HISTORICAL PARALLELS AND THE EXPERIENCE OF ENSURING PERMANENT NEUTRALITY AND STATEHOOD (at the end of the XVIII – the I quarter of the XX centuries)

Olga MALIUTA

O. Bogomolets National Medical University
Department of Ukrainian Studies
Prospectus Peremohy, 34, Kyiv, 03170, Ukraine
e-mail: maliutaov@gmail.com

The main idea of the article is the study of maintaining the principles of permanent neutrality, national competitiveness of the economy and the creation of a capable army basing on the example of economic cooperation between the Ukraine and Sweden in the end of the XVIII – the I quarter of the XX centuries.

The author studied the problem of establishing economic and military cooperation between Ukraine and the Sweden in the end of the XVIII and in the I quarter of the XX centuries. Also the article covers the Swedish colonization of the Ukrainian lands at the end of the 18th and 19th centuries. The problem of economic cooperation between Ukraine and Sweden in the end of the XVIII and in the I quarter of the XX centuries, as well as the possible experience of partnership between the two countries in defense and security (in the first quarter of the XX century) became the subject of special research in this article.

Keywords: Ukraine, Sweden, economic cooperation, military cooperation, statehood, permanent neutrality

REFERENCES

- Andersoon, Ynhvar, *Istoriya Shvetsyy* (Moskva, 1987). (in Russian).
- Arkhiv Ukrainsoi Narodnoi Respubliki. Ministerstvo zakordonnykh sprav. Diplomatychni dokumenty vid Versalskoho do Ryzkoho myrnykh dohovoriv (1919–1921), upor V. Kavunnyk, (Kyiv, 2016). (in Ukrainian).
- Chykalenko, Yevhen, *Shchodennyk 1919–1920*. (Kyiv, Nyu-York: Vydavnytstvo imeni O. Telihi, 2005). (in Ukrainian).
- Danko, M., “Panevropa i radianshchyna,” *Dilo*, Ch. 222. (1930): 2. (in Ukrainian).
- Fysher, Volfram, *Evropa: Ekonomyka, obshchestvo y gosudarstvo 1914–1980*. (Moskva: Humanitarnyi izdatelskyi tsentr “Vlados”, 1999). (in Russian).
- Halaichuk, B., “Orhanizatsiia ukrainsoi diplomatychnoi sluzhby,” *Almanakh Chervonoii kalyny*, richnyk XVIII (1938). (in Ukrainian).
- Malitska, Yuliia, *Estonski shvedy na pivdni Rosiiskoi imperii: mihratsiia, adaptatsiia ta akulturatsiia pereselentsiv-kolonistiv (1781–1871 rr.)*. *Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia nauk. stupenia k.i.n. za spetsialnistiu 07.00.02*. (Dnipropetrovsk, 2010), 25. (in Ukrainian).
- Natsii i narodnosti Khersonshchyny: mynule i sohodennia*, uklad. L., Andriienko, Z., Orlova. (Kherson: Ailant, 2013), 242. (in Ukrainian).
- Pashkov, Mykhailo, “Shvedskyi neitralitet: heopolitychne samovyznachennia i samodostatnist oboronnykh mozhlyvostei”. *Natsionalna bezpeka i oborona*, No. 1, (2009). (in Ukrainian).
- Pasitska, Oksana, “Rozvytok naftovoho biznesu v Halychyni: vid “naftovoi stolytsi Yevropy” do kryzy “Halytskoi Kalifornii”. *Hileia. Naukovyi visnyk. Istorychni nauky*, Vyp. 142 (No. 3). Ch. 1, (2019). 118–122. (in Ukrainian).

- Pasitska, Oksana, *Sotsialno-ekonomichna diialnist ukrainsiv Halychyny (1919–1939). Dysertatsiia na zdobuttia nauk. stup. d.i.n. za spetsialnistiu 07.00.02*. Lviv, 2019. (in Ukrainian).
- Pervaia vseobshchaia perepys naseleniia Rossiiskoi imperiy 1897, red. N. A. Troinytskaho, T. XVI. (Spb., 1904). (in Russian).
- Pervaia vseobshchaia perepys naseleniia Rossiiskoi imperiy 1897, red. N. A. Troinytskaho, T. III. (Spb., 1905). (in Russian).
- Pervaia vseobshchaia perepys naseleniia Rossiiskoi imperiy 1897, red. N. A. Troinytskaho, T. VIII. (Spb., 1904). (in Russian).
- Pervaia vseobshchaia perepys naseleniia Rossiiskoi iymperiy 1897, red. N. A. Troinytskaho, T. XIII. (Spb., 1904). (in Russian).
- Pervaia vseobshchaia perepys naseleniia Rossiiskoi imperiy 1897. T. XVI. (in Russian).
- Pervaia vseobshchaia perepys naseleniia Rossiiskoi imperiy 1897, red. N. A. Troinytskaho, T. XXXII. (Spb., 1904). (in Russian).
- Pervaia vseobshchaia perepys naseleniia Rossiiskoi imperiy 1897, red. N. A. Troinytskaho, T. XXXIII. (Spb., 1904). (in Russian).
- Pervaia vseobshchaia perepys naseleniia Rossiiskoi imperiy 1897, red. N. A. Troinytskaho, T. XLI. (Spb., 1904). (in Russian).
- Pervaia vseobshchaia perepys naseleniia Rossiiskoi imperiy 1897, T. XLVI. (in Russian).
- Pervaia vseobshchaia perepys naseleniia Rossiiskoi imperiy 1897, red. N. A. Troinytskaho, T. XLVII. (Spb., 1904), 209. (in Russian)
- Pervaia vseobshchaia perepys naseleniia Rossiiskoi imperiy 1897, red. N. A. Troinytskaho, T. XLVIII. (Spb., 1904), 113. (in Russian)
- Pervaia vseobshchaia perepys naseleniia Rossiiskoi imperiy 1897, red. N. A. Troinytskaho, T. XLII. (Spb., 1903), 167. (in Russian)
- Pervaia vseobshchaia perepys naseleniia Rossiiskoi imperiy 1897, red. N. A. Troinytskaho, T. XLVI. (Spb., 1904), 191. (in Russian)
- “Shvedy z ukrainskoho sela Zmiivka maizhe 230 rokiv zberihaiut u khersonskykh stepakh svoiu natsionalnu kulturu i pryimaiut v hosti spivvitchyzykiv z usoho svitu,” otrymano dostup 10 kvitnia 2021, <https://www.amazingukraine.pro/travel/na-pivdni-ukrainy-isnuie-iedyne-v-skhidni-ievropi-shvedske-selo> (in Ukrainian).
- “Shvetsiia vtratyla 180 paroplaviv”. *Ukrainskyi holos* (Proskuriv). 19 liutoho. No. 15 (41), (1942). (in Ukrainian).
- Skoropys-Yoltukhovskiy, Oleksander, *Znachennie samostiinoi Ukrainy dlia evropeiskoi rivnovahy*. (Viden: Soiuz Vyzvolennia Ukrainy, 1916). (in Ukrainian).
- Stepanov, Valerii, “Ukrainska dyplomatychna misiia v Skandynavii (istorychni narys)”. *Zovnishni spravy*, № 3, (2012): 12–15. (in Ukrainian).
- “Svod uchrezhdenii y ustavov o koloniiakh ynostrantsev v imperiy,” u knyzi *Svod zakonov Rossiiskoi imperiy, povelniem Hosudaria ymperatora Nykolaia Pervaho sostavlenni*. Ch. II. T. XII. (Spb., 1857), 3, 33, 39, 42 (IV pah.). (in Russian).
- Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv vyshchyykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy. F. 3513. Op. 1. Spr. 1. Ark. 1, 4, 5, 15, 18, 19, 23, 24. (in Ukrainian).
- TsDAVO Ukrainy. F. 3696. Op. 2. Spr. 373. Ark. 28. (in Ukrainian).
- TsDAVO Ukrainy. F. 3696. Op. 2. Spr. 419. Ark. 28 zv. (in Ukrainian).
- TsDAVO Ukrainy. F. 3696. Op. 1. Spr. 59. Ark. 6. (in Ukrainian).
- TsDAVO. F. 3542. Op. 1. Spr. 5. Ark. 58. (in Ukrainian).

- TsDAVO Ukrainy. F. 2192. Op. 2. Spr. 19. Ark. 7. (in Ukrainian)
- “Ukraina “ Shvetsiia: bahatovikovi tradytsii spivpratsi tryvaiut”, 2020, otrymano dostup 30 bereznia 2021, <https://www.ldaily.ua/ldaily/ukrayina-shvecziya-bagatovikovi-tradycziyi-spivpraczi-tryvayut> (in Ukrainian).
- Veibull, Yorhen, *Korotka istoriia Shvetsii* (Stokholm: Shvedskyi instytut, 1993). (in Ukrainian).
- Vovchuk, L., “Stanovlennia dyplomatychnykh ustanov u portovykh mistakh Chornomorsko-Azovskoho basynu Rosiiskoi imperii (1785–1919),” *Naukovyi visnyk Mykolaiivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho*. Istorychni nauky, Vyp. 3.34, (2013): 211–218. (in Ukrainian).
- Zavych, Iv, “Chuzhozemni viiskovi formuvannia v Ukrainskii derzhavi,” *Almanakh Chervonoi kalyny*, richnyk XVIII, (1938): 88–89. (in Ukrainian).
- Zhan-Batist Diurozel, *Istoriia dyplomatii vid 1919 roku do nashykh dniv*. (Kyiv: Osnovy, 1999), 903. (in Ukrainian).